

JOEGOSLAVIE OP EEN KEERPUNT ?

Agrokomerc

Op onze terugreis vonden we in ons lunchpakket aangeboden door de Joegoslavi-sche Vliegtuigmaatschappij een sausje, geproduceerd door Agrokomerc. Dit bedrijf is gevestigd in Velika Kladusha, een stad in de republiek Bosnië en Hercegovina. Het sausje was geproduceerd op 27 augustus van dit jaar. In het chronologisch overzicht rond het financieel schandaal van de ongedekte cheques, opgesteld door het dagblad 'Borba' uit de hoofdstad Belgrado vinden we op 27 augustus: "Jugobanka bevestigt: ongeveer 30 % van de geldvoorraad in het land is ongedekt. Het Uitvoerend Comité van Servië dringt aan op eerbiediging van de wettelijkheid." Het overzicht leert dat een brand op 25 januari in de voorraadhallen de inspecteurs op het spoor bracht van het geknoei van Agrokomerc. Op 15 augustus brengt 'Nedelja Borba' uit dat het bedrag aan ongedekte cheques toen geschat werd op ongeveer 1 miljard BF. De leiders van het bedrijf werden afgezet en achter de tralies bewaard. Ontslagen van politieke en economische indirect verantwoordelijken worden geëist. Dit leidt zelf tot het ontslag van de vice-president van Joegoslavië, Hamdija Pozderac, op 13 september. Vanwege het roulement in het politiek systeem had hij normaal president moeten worden. De eerste minister Branko Mikulic, eveneens een Bosniër die de goede organisatie van de voorbije Olympische Spelen in Serajevo verzilverde in deze hoge functie, blijft niet geheel buiten schot. Weliswaar had hij vroeger in een overleg met de leiders van het bedrijf verklaard dat voor hun grootse ontwikkelingsplannen onvoldoende deviezen voorradig waren, toch was hij dus op de hoogte van de megalomanie en heeft hij niets laten ondernemen om hun plannen te blokkeren. Uit het overzicht blijkt dat de pers een zeer belangrijke en voor het eerst officieel erkende rol speelde in het uitbrengen van de misbruiken.

Het politiek-economisch systeem

Waarnemers zijn het erover eens dat deze malversaties het gevolg zijn van de verregaande betutteling door de politieke leiders van het economisch leven. De verregaande decentralisatie van de economische besluitvorming maakte de zakenwereld afhankelijk van de politieke overheid van gemeenschappen en republieken. Door de geringe efficiëntie en accumulatie moet voor kredieten beroep gedaan worden op de banken. De politieke vertegenwoordigers in deze instellingen verlenen hun borgstelling via onderhandse tegenprestaties als tewerkstelling in hun ambtgebied en bijdragen tot de globale ontwikkeling ervan. Een extensief en prestigieus economisch apparaat brengt in de streek wel welvaart, maar de verliezen in efficiëntie worden dan op een hoger niveau gesocialiseerd. Lange tijd werd geteerd op buitenlandse leningen, die nu nog nauwelijks of niet meer afbetaald kunnen worden. Ook waren vroeger de interestvoeten uit ideologische aversie eerder klein, en werden ze vrijwel volledig gecompenseerd door de inflatie. Gezien het opbod tussen de republieken werd om politieke redenen ook meestal de weg van de minste weerstand gekozen, en werden kredieten met al te gulle hand verdeeld. Bekend was reeds enige tijd dat buiten de grote buitenlandse schuld, het probleem van de interne liquiditeit minstens even groot was. Bedrijven stonden elkaar onderlinge kredieten toe, die nauwelijks konden afbetaald worden.

Het Lange Termijn Stabilisatieplan

Uiteraard zag een deel van de Joegoslavische economen het dreigende gevaar. Een eerste uiting daarvan was de galopperende inflatie, vervolgens de schok van de buitenlandse schuld. Reeds in 1983 en na lange discussies werd een Lange Termijn Plan voor Economische Stabilisatie opgesteld en goedgekeurd. Dit plan zou orde op zaken stellen en de economische wetmatigheden terug herstellen. Het uitgebreide plan stelde o.a. rationalisering voor, een terugdringen van de politieke invloed, een rationele monetaire en kredietpolitiek, strenge saneringen en waar nodig het bankroet. Tot een werkelijke uitvoering van het plan kwam het echter niet omdat de politieke toppen in de republieken hun belangenposities niet goedschiks wilden opgeven. De decentralisatie in het politieke systeem door de Grondwetsamendementen van 1971 en de Grondwet van 1974 had de republieken zodanig versterkt dat Joegoslavië uitgroeide tot een confederatie

zonder een sterk centraal federaal beleid. Instrumenten om terug tot een centraal beleid te komen ontbraken, omdat de toestemming van elk der republieken afzonderlijk daartoe nodig is. Even leek het erop dat de sterke man uit Bosnië, Branko Mikulic, als eerste minister een meer centrale politiek zou kunnen opleggen. Toen hij aan de macht kwam stelde hij de verwezenlijking van het Stabilisatieplan in etappen voorop, voerde de eerste twee voorbereidende etappen door, maar de derde beslissende fase, aangekondigd voor juni-juli 1987 bleef uit. Blijkbaar had ook hij de verdeeldheid tussen de republieken niet kunnen overwinnen. Het besef groeide dat zonder eerst een politieke hervorming het economische systeem niet zou kunnen gedeblokkeerd worden.

Politieke hervormingen

Ook hier wisten de Joegoslaven natuurlijk al lang dat het schoentje wrong. Het laatste partijcongres had opdracht gegeven een studie te maken van het politieke systeem met het oog op beperkte hervormingen. De studie liet lang op zich wachten en pakte uiteindelijk uit met vrij minimale hervormingsvoorstellen. Onder druk van de steeds verslechterende economische omstandigheden werd uiteindelijk gesteld dat ingrijpender wijzigingen nodig waren. Men werd het erover eens dat er een Grondwetswijziging nodig was en dat het enge kader voorgeschreven door de officiële studiegroep onder leiding van N. Pasic moest overschreden worden. Het collectieve presidentiële orgaan nam het initiatief tot de grondwetswijziging. Dit betekent dat er ongeveer twee jaar lang in meerdere etappen publieke en parlementaire discussies zullen gevoerd worden voor de hervorming rond is. Volgens M. Sukovics uiteenzetting op een internationaal congres in Belgrado in de maand september 1987 - Sukovic is een belangrijk politicus in het federaal systeem - zal nochtans niet geraakt worden aan een aantal fundamentele principes van het Joegoslavische systeem. Het zelfbestuur en de sociale eigendom van de produktiemiddelen moeten het socialistische karakter van Joegoslavië blijven garanderen. Gelijkberechtiging en solidariteit tussen de republieken, gestructureerd in een federale bestuursvorm, zal de betrekkingen tussen de diverse etnische eenheden van Joegoslavië verder bepalen. Aan het principe van het delegatensysteem waarbij delegaties op een lager niveau beslissingen van raden beïnvloeden en controleren zal niet geraakt worden. In de politieke besluitvorming zal de kommunistische partij een leidende, geen imperatieve, rol blijven spelen. Op buitenlands vlak zal

de politiek van niet-gebondenheid aangehouden blijven. Wat zal er dan wel gewijzigd worden? De rol van het privé-bezit - in de Grondwet nu al gegarandeerd - zal uitgebreid worden als economische factor. Beperkingen op tewerkstelling in kleine bedrijven zullen versoepeld worden. In de landbouw wordt het maximaal toegelaten grondbezit vergroot. Ook investeringen in de sociale sector van privé-kapitaal worden vergemakkelijkt. Wat de federale beleidsvoering betreft wil men naar een recentralisatie gaan van de economische politiek. Een centraal gevoerde monetaire en kredietpolitiek moet terug mogelijk worden, de Centrale Bank van Joegoslavië moet haar centraliserende rol weer opnemen. Ook het plan mag niet langer het samenvoegen van ambitieuze plannen der republieken betekenen; het moet centraal opgesteld worden. Voor vele beslissingen was in het huidige systeem de eensgezindheid van alle republieken nodig. De blokkering waartoe dit leidde deed inzien dat moet afgestapt worden van dit systeem. Het aantal beslissingen waarvoor eensgezindheid nodig is, zal ingeperkt worden. De ingewikkelde mechanismen om tot overeenstemming te komen zullen verkort en in wettelijke status afgezwakt worden. De competentie van de Raad van de Republieken en Provincies zal verminderd worden. Ook op micro-vlak moet de economie meer gecentraliseerd worden. De bedrijven die door de Wet op de Geassocieerde Arbeid van 1976 als het ware uiteen konden vallen tot zelfstandige basisorganisaties van geassocieerde arbeid zullen terug als geheel hechter geconstitueerd worden. De centrale arbeidersraad zal versterkt worden ten opzichte van de organen van de basisorganisaties. Uiteraard zullen al deze wijzigingen aan felle discussie onderworpen worden. Het blijft de vraag in hoeverre de particuliere belangen van de bureaucratieën in de republieken en de onderneming-en zullen kunnen overwonnen worden.

De situatie in Servië

Servië vormt een probleem apart omdat deze republiek buiten het zogenaamde eigenlijke Servië nog twee Autonome Provincies telt. Het economisch sterk ontwikkelde Vojvodina heeft de neiging zich in de federatie autonoom te gedragen. Maar het fundamentele probleem betreft natuurlijk het onderontwikkelde Kosovo waar nationalistische krachten streven naar een etnisch homogeen Albanees Kosovo. Serviërs en Montenegrijnen ondervinden er dagelijks pesterijen en erger van Albanese extremisten. Langzamerhand groeit door de

grotere nataliteit onder de Albanese bevolking het overwicht van deze bevolkingsgroep. Na de nationalistische uitpattingen van 1981 is het klimaat er nauwelijks of niet verbeterd. De Servische beter gesitueerde minderheid pakt dan ook haar koffers. Maar Kosovo is juist het historische stamland van de middeleeuwse Servische dynastieën. Getuige daarvan nog enkele wondermooie orthodoxe kerken en de prachtige epische literatuur over de strijd tegen de Turken. De historische en sentimentele verbondenheid van de Serven met dit Kosovo is dan ook zeer groot. Toch trachtte de jongere generatie politici in Servië en meer bepaald in Belgrado een tolerant beleid op te zetten. Trouwens niet alleen in verband met het probleem Kosovo. De laatste tijd was de politieke en culturele democratisering een heel eind gevorderd. Zo stond Dragisha Pavlovic, voorzitter van het Partijcomité van Belgrado ook vrij kritisch tegenover het opblazend nationalisme van de Servische pers. Hij moet nu echter de duimen leggen tegen een orthodoxere stroming die een hardere lijn wil varen, vooral in het beleid ten opzichte van Kosovo. Onderlinge ideologische tegenstellingen spelen daarbij een rol, maar enkele recente incidenten hebben wellicht de balans doen doorslaan ten gunste van de hardere lijn. Zo vermoordde onlangs in een kazerne te Paracin een Albanees nationalist vier militairen. Een week later vond opnieuw een aanslag plaats op een Servisch militair. De Servische pers staat bol van kerkhofschendingen, pesterijen en verkrachtingen. De Servische publieke opinie, zelfs intellectuelen lijken erop aan te dringen een militair regime aan Kosovo op te leggen, of tenminste de macht van de federale of Servische autoriteiten te versterken. De minister van nationale defensie, admiraal Branko Mamula verweet de partijtop zijn taak niet aan te kunnen en het probleem van Kosovo niet te kunnen oplossen. Het blijft natuurlijk de vraag of hardere interventies de toestand in Kosovo zullen kunnen regulariseren.

Joegoslavië op een keerpunt ?

Slingerbewegingen van tolerantie en orthodoxie van de partijinstanties zijn in feite sinds 1966 nooit afwezig gebleven. Met de val van Rankovic kon de economische en politieke liberalisering ingezet worden, zij het stapvoets en met regressies. Toch is met de tijd steeds meer vooruitgang geboekt qua politieke cultuur en persvrijheid. Na de dood van Tito en met de economische crisis leek het erop dat de politieke orthodoxie de duimen zou moeten leggen. Met het schandaal

van Agrokomerc leek een nieuwe mijlpaal bereikt waarbij de pers nu openlijk haar functie vrij kon opnemen. Ook de mémoires van politici, o.a. Dragoslav Markovic, wezen publiekelijk op de vroegere geslotenheid en fouten van de politieke kaste. Blijkbaar was de tijd rijp om de publieke opinie haar democratische rol te laten spelen van toezichter op de politieke besluitvorming. Tijdens een televisieuitzending uitten publicisten als Vukmanovic Tempo en Leo Mates van de oudere generatie en Maric van de jongere ongezouten kritiek op het politieke bedrijf. Tijdens een rondetafelgesprek in het officiële jeugdhuis over de mogelijkheden van de politieke publiek spraken verantwoordelijke journalisten, o.a. van het critische maar officiële weekblad NIN, zeer harde taal. Ze distancierden zich van de oude politieke klasse en zagen in stakingen van arbeiders ten gevolge van de economische crisis de mogelijkheid tot een nieuw politiek front dat tegen de verkalkte partij in het socialistische zelfbestuur nieuw leven zou kunnen inblazen. Andere waarnemers gaan minder ver en zien in een versterking van de rol van de Socialistische Alliantie (een massagroepering van de burgers) een concurrerende organisatie ten overstaan van de partij. Politieke wetenschappers pleitten voor het officieel erkennen van ideeëngroepen binnen de partij, zonder daarbij fracties te institutionaliseren. Het is dan ook tragisch dat in Belgrado dit democratiseringsproces in het politieke bedrijf en in de pers doorkruist wordt door de nationalistische reflexen rond Kosovo. De belangrijkste vraag wordt nu wellicht welke rol het leger zal gaan spelen bij het wegdeemsteren van de autoriteit van de partij. Wellicht zou het binnen de huidige constitutionele orde blijven, maar in het veranderingsproces heeft het alleszins een conserverende functie. Conservatieve dogmatische politici zouden zich wellicht tot het leger kunnen wenden. Het probleem is dan weer dat ook het leger ondanks alle officiële verklaringen door nationalistische belangen doorkruist wordt en niet de eenheid vertoont die het voorwendt. Een enkele gesprekspartner wees ons ook op de internationale dimensie van het probleem, maar hier werden na de dood van Tito reeds zoveel scenario's geconstrueerd dat een herhaling van die vingeroefeningen ons nauwelijks geloofwaardig toescheen.

Slotbeschouwing

De grote verliezer in al deze politieke en economische verwikkelingen blijft natuurlijk het zelfbestuur. Waar het op macro-vlak steeds vrij beperkt bleef in zijn realisaties - al waren enige theoretische ideeën vrij goed en overtuigend - omdat de partij-elite de macht steeds naar zich bleef toehalen, dan werd in de bedrijven tijdens de economisch voorspoedige jaren een niet onaardige graad van democratie bereikt, die wellicht nauwelijks ergens anders te vinden was. Vooral dan weer in de ontwikkelde gebieden, in het bijzonder in de republiek Slovenië kon men waarlijk spreken van een model van economische democratie. In de minder ontwikkelde gebieden werden de autoritaire structuren zelden overwonnen. Een zekere graad van economische en kulturele rijpheid lijkt een onontkoombare voorwaarde voor een degelijk functioneren van het zelfbestuur.